

УДК 7.067

**CULTURAL ORIGINS OF ALIEN HYSTERIA.
IMAGES OF ALIENS IN CINEMA MYTHS
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИТОКИ ІНШОПЛАНЕТНОЇ ІСТЕРІЇ.
ОБРАЗИ ПРИБУЛЬЦІВ У КІНОМІФАХ**

Romanchuk L. A. / Романчук Л. А.,

candidate of Philology / к.філол.н.

ORCID: 0000-0001-5759-0126

Dnipro National University named after Olesya Honchara, Gagarin Ave., 72, 49000

Дніпровський національний університет ім. Олеси Гончара, пр. Гагаріна, 72, 49000

Dyabina V. M. / Дябіна В. М.,

getter / здобувач

***Анотація.** Проаналізовано витоки та причини (психологічні, релігійні, соціальні, політичні тощо) виникнення та еволюції міфу про іншопланетян. Розглянуто та систематизовано образи прибульців, залежно від їхніх цілей і намірів, у різних видах мистецтва. Представлено основні кіноміфи про космічних гостей та їхні можливі рольові ігри.*

***Ключові слова:** прибульці, міф, кіноміф, навала, НЛО, іншопланетяни.*

Вступ

В іншопланетному бумі, який після тривалої перерви знов охопив значну частину суспільство (слухання у Конгресі США щодо НЛО (непізнані літаючі об'єкти) 27 липня 2023 року, демонстрація Конгресу Мексики 12 вересня 2023 року двох муміфікованих «іншопланетян» [3], [16] тощо) можна побачити відгомони звичайної істерії, що є психологічним віддзеркаленням будь-яких негативних обставин та явищ («ядерна риторика», загроза третьої світової війни, соціальна та політична нестабільність (зростання цін, зміна звичних орієнтирів), загальна світова напруженість, воєнні конфлікти). Але за істерією може стояти і щось інше, про що поки нічого невідомо. Однак, доки ми уявних космічних істот не побачимо, не помацаємо, не дослідимо, вони представлятимуться лише концептом, що розвивається і трансформується у свідомості людей за певними правилами та законами міфу. Незважаючи на велику кількість присвячених прибульцям популярних книжок, які, по суті, переспівують одна одну, а також фільмів і романів, цілісної концепції щодо іншопланетного концепту поки що не вибудовано. З наукових же робіт цій тематиці присвячені одиниці [4], [9], [11], [12], [13], [14]. Також відсутня

класифікація культурних образів негуманоїдів та їхніх віддзеркалень у культурі, що робить актуальним дане дослідження.

Основний текст

НЛО спостерігали і в минулому. Відомо так званий Базельський листок 1566 року, складений Самуелем Кокціусом, в якому повідомляється про появу вранці 7 серпня над Базелем безлічі чорних куль, які з величезною швидкістю рухалися до Сонця [2]. Чутки про якісь літаючі об'єкти могли поширюватися й обговорюватися доволі широко, і їх відгомони можна відшукати в багатьох письмових джерелах (в античних текстах, у стародавніх культурах Єгипту, майя, інків і навіть у Біблії та Новому завіті). Нарешті, у матеріалах фольклористів можна знайти величезну кількість розповідей про зустрічі з домовиками, лісовиками, водянниками, русалка, про вогняні кулі. Якщо поміняти інтерпретацію, отримаємо НЛО і прибульців. В. Санаров прямо пов'язує міф про космічних гостей із традиційними народними віруваннями [12, с. 166].

Але забобони – ще не міф. В основі власне міфу лежать явища психічні, а проблема джерел завжди безпосередньо пов'язана з проблемою інтерпретації. Щоб будь-яке явище стало міфом, потрібно, щоб ці явища стали частиною суспільної свідомості, щоби в них виникла потреба. У випадку космічних прибульців до цього можна додати чотири суттєві моменти:

1) частота явища не має жодного значення для виникнення міфу. Щось там над морями над долами літало завжди, проте до кінця XIX не виникало проблем з їх інтерпретацією. Непізнані об'єкти цілком можна було вписати в традиційну (християнську) картину світу;

2) феномен НЛО невіддільний від феномена глобальних комунікацій, що забезпечують швидке і масштабне поширення будь-яких свідчень, відомостей про знахідки або польоти, коментарів уфологів і військових тощо;

3) у міфу про іншопланетян відсутній адресант, явний «замовник» (хіба що тільки це не сам Прибулець), «якому вигідна... міфологізація свідомості людей за допомогою цього міфу» [4, с. 11];

4) на відміну від фантастичних істот чи супергероїв інших міфів, міф про НЛО не виключає можливості реального існування іншопланетних об'єктів.

Втім, стати міфом всесвітньому масштабу іншопланетному феномену довелося лише у XX-XXI століттях. Причин тому, на наш погляд, кілька.

1) **Міфологізація суспільної свідомості.** В історію цей час увійшов як епоха найграндіозніших міфів: від комунізму, гітлеризму-нацизму і сталінізму до: космогонічних релігійно-езотеричних міфів на кшталт вчення агні-йоги Миколи та Олени Реріхів, теософії Олени Блаватської, філософії спільної справи (загального воскресіння) Миколи Федорова; до: міфів про райське суспільство загального добробуту (інформаційне, елітне, постіндустріальне тощо); до: міфу про права людини, яка стає дедалі безправнішою в міру відстоювання її прав і, нарешті, міфу про НЛО, від яких одні чекають порятунку, а інші – апокаліпсису. Міф у цьому здається «засобом формування картини світу, що ґрунтується на несвідомому началі більш, ніж на особистому досвіді й усвідомленому осмисленні навколишньої реальності» [15, с. 13].

2) **Екзистенціальний аспект.** Фантазії на тему кінця світу, що набули широкого поширення з кінця I тисячоліття, не потребували залучення певних космічних істот для їх обґрунтування. Втручання з боку неба та Вишніх сил відповідало світогляду того часу. Ніцшеанська «смерть ідеального Бога» призвела до пошуку Його матеріальної подоби або антипода. Не дарма саме кінець XIX і все XX століття стали часом «буму» літаючих тарілок. Загадкова постать іншопланетянина як якоїсь вищої всезнаючої і магічної істоти, яка ніде явно себе не виявляє, вільно кочує в часі та просторі, змушує переглядати історію людства як керованого ззовні процесу. Людина шукає втіхи в розширенні часових і просторових меж свого існування – і знаходить її у міфі про прибульців із космосу (раціональній заміні ірраціонального).

3) **Політичний реванш.** Доведений до абсурду прагматизм і філософія споживацтва викликали жагу до містично-ірраціонального. Як свого часу романтизм став відрижкою класицизму раціональної епохи Просвітництва, так і сучасний містицизм можна назвати реакцією на практицизм, що набив оскому. Саме тому в XX столітті, за принципом протипаги, знаходять несподіване підживлення забуті ідеї далекого середньовіччя. Сама віра в існування іншого світу (виміру), паралельного (або перпендикулярного) нашому, що опанувала уми сучасників з легкої руки фантастів, – це та сама віра у світ потойбічний, сповнений диявольських істот, що має сенс у стражданні.

4) **Мрія обивателя.** Відомий такий феномен: у середні віки чимало жінок добровільно зверталися до інквізиторів із зізнанням у чаклунстві (знаючи, що їх за це сплять!), аби вирватися з павутиння нудьги й безглуздості існування. Аналогічно і серед сучасних очевидців зустрічей з НЛО знайдеться чимало

таких, яких вабить мить короткочасної слави. Тим паче, ніяка кара їм за те не загрожує. Численні розповіді «викрадених іншопланетянами» людей з докладним описом їхнього перебування в ІНШОМУ світі уявляються калькою середньовічних «бачень» про відвідування потойбічного царства. Як і «полювання на відьом», так і нинішнє «полювання на НЛО» видаються в цьому плані своєрідним мильним серіалом, що додає кольору в одноманітне життя. Але все ж таки далеко не всі свідчення є вигадками.

5) **Суспільна мрія.** Релігійні, світоглядні, політико-соціальні конфлікти, на які багате ХХ століття, породили особливу міфологію зі своїми образами ворога – масони, єзуїти, євреї, капіталісти, більшовики, імперіалісти, фашисти, терористи. Людина розгублена, пройнята скептицизмом; ідеї, спрямовані на поліпшення світу, вже не приваблюють її, а старим рецептам віри немає. Відсутність ідей глобального масштабу, здатних принести користь, або хоча б таких, що заслуговують на довіру, породжує «ситуацію чистого аркуша», на якому може виникнути все що завгодно. Ситуація у світі, нестійкість якого люди відчують повсюдно, така, що міфологічна свідомість, минаючи земні організації та владу, спрямовується в небо – до космічного простору, де серед планет колись мешкали боги, вершители долі. Мрія про те, щоб люди забули про протистояння і об'єдналися в мирі та злагоді перед загрозою навали з космосу, багаторазово обіграється в літературі та кіно.

6) **Релігійний аспект.** Образи НЛО часто наповнюють релігійною символікою. Втім, будь-який міф за своєю суттю майже завжди релігійний, оскільки: 1) езотеричний (містить у собі таємне знання); 2) має певну ритуальну символіку посвяти; 3) ґрунтується на вірі.

Але якщо апокаліптичні настрої кінця 1-го тисячоліття не виходили за межі традиційних релігійних поглядів, то в наш час починають виконувати квазірелігійну роль. На думку священників, «іншопланетяни» – це біси, які у зв'язку зі зростанням гріховності людства все частіше прориваються в реальність. Що побічно підтверджує факт шкідливості та небезпеки будь-яких контактів із ними [8]. Як пише Артур Скандлер, «віра в добрих іншопланетян – це дитячі мрії людства, що вимирає...» [1, с. 103].

7) **Культурний феномен.** Забобони, бачення, ілюзії та інші прояви подібного роду властиві культурі в тому разі, якщо вона втрачає єдність. Сучасна культура не має якогось єдиного «великого стилю». Мистецтво, проголосивши нову концепцію краси, знаходить задоволення насамперед у

запереченні будь-якого сенсу і почуття (абстракціонізм, поп-арт, нескінченне цитування раніше створеного в постмодернізмі). Воно цілком складається з уламків, незв'язних фрагментів, безладу. Краса сучасного мистецтва – це краса хаосу. Таким є ще один бік популярності міфу про НЛО.

Іншопланетян зображають по-різному, вони ніяк між собою не схожі і навряд чи антропоморфні. Магічна суспільна свідомість традиційно приписує їм зловісну місію, починаючи з «Війни світів» Уеллса, де вони виступають у ролі агресивних і потужних загарбників. Однак кінематограф відводить їм й інші ролі, серед яких ми виділили такі [10, с. 231-235]:

1) **«ліквідатори»** – абсолютно зле начало, мета якого – знищення землян (кіноміфи «Війна світів», «Земля проти літаючих тарілок» Фреда Сірса, «Марс атакує» Тіма Бертона, «День незалежності» Роланда Емеріха, «П'ятий елемент» Люка Бессона, «Друге прибуття» Кевіна Тьоні, «Сканлайн» братів Штраус, «Факультет» Роберта Родрігеса тощо);

2) **«мисливці»** – прибульці, що діють на локальному рівні («Хижак», «Глибинна зірка номер 6» Шона Каннінгема, культова стрічка Слави Цукермана «Рідке небо» (Liquid Sky));

3) **«рятувальники»** – істоти глибоко гуманні («Мовчання доктора Івенса» Будимира Метальникова, «День, коли Земля зупинилася» Скотта Дерріксона, «Безодня» Джеймса Кемерона);

4) **«темні конячки»** – ірраціональне (невідоме і непізнаване) начало, від якого невідомо чого очікувати («Солярис» Станіслава Лема, «Жук у мурашнику» Стругацьких, Сіячі в «Релікті» Василя Головачова;

5) **«поневолювачі»** мріють не знищити землян, а закабалити: а) воєнним шляхом, б) економічним або в) якимось іншим («Зоряні війни», «П'ята хвиля»);

б) **«контролери»** – гасителі нестабільних об'єктів Всесвіту («Пересадна станція» Кліффорда Саймака, повісті Стругацьких «Хвилі гасять вітер» і «День затемнення», фільм Айана Вотсона «Епоха 2»);

7) **«експериментатори»** (стрічки Хорхе Монтесі «Нічні гості» і «Селище проклятих», «Космічна одісея 2001» Стенлі Кубрика, «Сфера» Баррі Левінсона; телесеріал Брайана К. Вона «Під куполом»). Заради проведення дослідів вони викрадають або інспірують людей і не зацікавлені в контакті;

8) **«поневолені»** (фільм «Флеш Гордон. Найбільша з пригод», «Підземелля відьом» Кіра Буличова, «Залюднений острів» Федора Бондарчука тощо);

9) «**безпорадні вівці**», які випадково опинилися на Землі, почувуються розгублено і часто перебувають у смертельній небезпеці в земних умовах («Готель «Біля загиблого альпініста» Григорія Кроманова, «Іншопланетянин» Стівена Спілберга, «Іншопланетянка» Якова Сегеля [7, с. 420];

10) «**розвідники**». Вони дуже обережні у спробах орієнтуватися на земній поверхні й уникають відвертих контактів із людьми («Похмурі небеса» Скотта Стюарта, «EXTR0, або Спостерігайте за небом» Гаррі Бромлі Девенпорта);

11) «**партнери**» – найбільш рідкісний типаж. У «П'ятому елементі» і серіалі «Люди в чорному» кооперуються різні доброзичливі раси, протидіючи агресорам. У «Жуку в мурашнику», екранізованому 2022 року в серіалі Василя Єфремова, люди співпрацюють із головами і Мандрівниками; у «Релікті» – із сіячами, чужинцями, сірими примарами, зоряним Конструктором; у «Пересадній станції» – із Галактичною Федерацією.

Висновки

Розглянуто витоки та причини виникнення і розвитку міфу про іншопланетян (що не виключає можливості їх реального існування). Проаналізовано зв'язки цього міфу з культурою, релігією, суспільним і політичним життям. Встановлено та розглянуто на конкретних прикладах ролі, які література та кінематограф відводять космічним гостям.

Література

1. Дьявол и его нынешние лжечудеса и лжепророки. Часть 2 (без указания автора) (1994). Москва: Даниловский благовестник, 104 с.
2. Дэникен Э. (2010). Посланники из космоса (пер. с нем. Д. Красникова, А. Ивановой). Харьков–Белгород: КСД, гл. «Космический корабль в Израиле?».
3. Кадук А. (2023). Слушания в Конгрессе об НЛО: в США хранятся летательные аппараты инопланетян. В «Фокус», 27 июля. Взято з: <https://focus.ua/politics>.
4. Крылова М. (2021). Мифы об инопланетянах в современном информационном пространстве: симулякры и фейки. Взято з: <https://cyberleninka.ru/article/n/mify-ob-inoplanetyanah-v-sovremennom-informatsionnom-prostranstve-simulyakry-i-feyki/viewer>.
5. Монстры, привидения, НЛО (1999). Москва: Росмэн, с. 68-81.
6. Мороз А. (1991). НЛО, инопланетяне, экстрасенсы: их происхождение и сущность. Тверь: Благовест, 15 с.

7. Попов М. (2004). Космическая ксенобиология. Чужие и хищники: прирождённые убийцы. В «Мир фантастики», № 10, с. 68-72.
 8. Романчук Л. (2012). Демонизм. Зверь Апокалипсиса. Москва: Мэйлер, с. 148-151, 231-235.
 9. Романчук Л. (2002). Миф об инопланетянах в контексте культуры. В «Порог», № 8, с. 25-26.
 10. Санаров В. (2005). НЛО и НЛОнавты в свете фольклористики. В «Современная российская мифология». Москва: РГГУ, с. 159-172.
 11. Филиппов А. (1991). Миф об инопланетянах, или как возникают ложные слухи. В «Вокруг света», № 5, с. 31.
 12. Хантли Н. (2011). Инопланетяне и пришельцы. Кто они и зачем они здесь? (пер. с англ. С. Поповича). Москва: София, 256 с.
 13. Хубутя М. (2013). Мифологизация массового сознания в условиях демократизации современного российского общества: дис. ... канд. филос. наук. Ростов-на-Дону, 135 с.
 14. Шевчук А. (2023). В Конгресі Мексики показали мумії «іншопланетян». В «Кореспондент», 13 вересня, с.1-2.
 15. Юнг К. (1993). Один современный миф. О вещах, наблюдаемых в небе (пер. с нем. Р. Додельцева). Москва: Наука, 192 с.
- Стаття відправлена 18.09.2023.